

مرجع ضمیر در قرآن کریم
و نقش آن در تفسیر

www.ketab.ir

تألیف
دکتر قاسم فائز
و
مریم امینی

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰ ۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق علیه السلام

مرجع ضمیر در قرآن کریم و نقش آن در تفسیر ■ تألیف: دکتر قاسم فائز و مریم امینی
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۴ ■ قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صفحه‌بندی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸۶۰۰۳۱۴۴۰۷۲

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرتناسه: فائز، قاسم، ۱۳۳۵
عنوان و نام پدیدآور: مرجع ضمیر در قرآن کریم و نقش آن در تفسیر/
تألیف: قاسم فائز و مریم امینی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲۸۸ ص.
فروست: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۶۱۷ مطالعات قرآن و حدیث: ۳۳
شابک: ۹۷۸۶۰۰۳۱۴۴۰۷۲ - قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
موضوع: قرآن - صرف و نحو
موضوع: قرآن - فرائد
موضوع: تفسیر - فن
موضوع: زبان عربی - ضمیر
شناسه افزوده: امینی، مریم، ۱۳۶۶ -
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ م ۴ / ۱۲۴ / ۷ / ۸۲ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷ / ۱۵۳
شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۷۰۶۰۲

فهرست مطالب

۹	 سخن ناشر
۱۳	 پیشگفتار
۱۵	 مقدمه
۱۹	 فصل ۱. ضمیر
۱۹	 ۱-۱. اهداف استعمال ضمیر
۲۰	 ۱-۲. بناء ضمائر
۲۰	 ۱-۳. تعريف ضمائر
۲۱	 ۱-۴. اقسام ضمیر
۲۱	 ۱-۴-۱. اقسام ضمیر به اعتبار حضور و غیاب
۲۱	 ۱-۴-۲. اقسام ضمیر به اعتبار مدلول آن
۲۲	 ۱-۴-۳. اقسام ضمیر به اعتبار بروز و استتار در کلام
۲۵	 ۵-۱. ضمیر فصل
۲۵	 ۵-۱-۱. تعريف ضمیر فصل
۲۵	 ۵-۲. شرایط ضمیر فصل
۲۶	 ۷-۱. ضمیر شأن
۲۶	 ۷-۱-۱. تعريف ضمیر شأن
۲۶	 ۷-۲-۱. مطابقت ضمیر شأن

۲۶	۱-۶-۳. معنای ضمیر شأن
۲۶	۱-۶-۴. اقسام ضمیر شأن
۲۷	۱-۶-۵. ویژگی‌های ضمیر شأن و قصه
۲۸	پی‌نوشت‌ها
۲۹	فصل ۲. مرجع ضمیر
۲۹	۱-۲. اقسام مرجع ضمیر
۳۴	۲-۲. اقسام مرجع ضمیر به اعتبار تقدم و تأخر
۳۶	۲-۳. تطابق ضمیر و مرجع آن
۴۴	۲-۴. راهکار تشخیص مرجع ضمیر در مشبهات
۵۷	پی‌نوشت‌ها
۶۳	فصل ۳. مرجع ضمیر در قرآن
۶۳	مقدمه
۶۳	۱-۳. اقسام مرجع ضمیر
۸۲	پی‌نوشت‌ها
۸۹	فصل ۴. بررسی و نقد اختلافات مفسران در مرجع ضمیر
۸۹	مقدمه
۹۰	۴-۱. سوره مبارکه البقره
۱۲۷	۴-۲. سوره مبارکه آل عمران
۱۳۳	۴-۳. سوره مبارکه النساء
۱۳۹	۴-۴. سوره مبارکه المائده
۱۴۴	۴-۵. سوره مبارکه الأنعام
۱۵۵	۴-۶. سوره مبارکه الأعراف
۱۵۹	۴-۷. سوره مبارکه الأنفال
۱۶۱	۴-۸. سوره مبارکه التوبه
۱۶۸	۴-۹. سوره مبارکه یونس
۱۶۹	۴-۱۰. سوره مبارکه هود
۱۷۴	۴-۱۱. سوره مبارکه یوسف
۱۸۱	۴-۱۲. سوره مبارکه الرعد

۱۸۳.....	۱۳-۴. سوره مبارکه الإبراهیم
۱۸۴.....	۱۴-۴. سوره مبارکه الحجر
۱۸۷.....	۱۵-۴. سوره مبارکه النحل
۱۸۸.....	۱۶-۴. سوره مبارکه الإسراء
۱۹۰.....	۱۷-۴. سوره مبارکه طه
۱۹۱.....	۱۸-۴. سوره مبارکه الحج
۱۹۲.....	۱۹-۴. سوره مبارکه المؤمنون
۱۹۴.....	۲۰-۴. سوره مبارکه الفرقان
۱۹۴.....	۲۱-۴. سوره مبارکه الشعراء
۱۹۵.....	۲۲-۴. سوره مبارکه العنکبوت
۱۹۶.....	۲۳-۴. سوره مبارکه الروم
۱۹۷.....	۲۴-۴. سوره مبارکه لقمان
۱۹۸.....	۲۵-۴. سوره مبارکه الاحزاب
۱۹۹.....	۲۶-۴. سوره مبارکه سبأ
۲۰۱.....	۲۷-۴. سوره مبارکه فاطر
۲۰۲.....	۲۸-۴. سوره مبارکه یس
۲۰۴.....	۲۹-۴. سوره مبارکه صافات
۲۰۶.....	۳۰-۴. سوره مبارکه ص
۲۰۶.....	۳۱-۴. سوره مبارکه الثوری
۲۰۷.....	۳۲-۴. سوره مبارکه الفتح
۲۰۸.....	۳۳-۴. سوره مبارکه الذاریات
۲۰۹.....	۳۴-۴. سوره مبارکه الرحمن
۲۱۰.....	۳۵-۴. سوره مبارکه الجمع
۲۱۱.....	۳۶-۴. سوره مبارکه المعارج
۲۱۳.....	۳۷-۴. سوره مبارکه نوح
۲۱۴.....	۳۸-۴. سوره مبارکه الجن
۲۱۵.....	۳۹-۴. سوره مبارکه المدثر
۲۱۶.....	۴۰-۴. سوره مبارکه القیامه

۲۱۹.....	۴-۴۱. سوره مبارکه الإنسان
۲۲۱.....	۴-۴۲. سوره مبارکه عبس
۲۲۳.....	۴-۴۳. سوره مبارکه الطارق
۲۲۴.....	۴-۴۴. سوره مبارکه الشمس
۲۲۷.....	۴-۴۵. سوره مبارکه العاديات
۲۲۹.....	بی‌نوشت‌ها
۲۵۱.....	نتیجه‌گیری
۲۵۳.....	فهرست منابع و مآخذ
۲۷۱.....	نمایه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم. سوره مبارکه النمل. آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

جایگاه محوری قرآن کریم در منظومه فکری اسلام و ویژگی های منحصر بفرد آن، منجر شده تا خداوند متعال نسبت به تدبیر در این کتاب الهی و بهره مندی از اصول و آموزه های آن به مثابه راهنمایی جاودانی، به کرات توصیه نموده باشد. در واقع قرآن کریم در کلام الهی به اوصافی شناسانده شده که حکایت از حیات و تأثیرگذاری مستمر آن در ورای تمامی زمان ها و مکان ها دارد؛ اوصافی چون «هدایت گری و بشارت دهنده گی» (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَفْوَمٌ وَيُشِيرُ الْمُؤْمِنِينَ - بخشی از سوره مبارکه الاسراء (۱۷). آیه شریفه ۹)، «صدور حکمت» (وَالْقُرْآنُ الْحَكِيمُ - سوره مبارکه یس (۳۶) - آیه شریفه ۲)، «دارای کرامت» (إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ - سوره مبارکه الواقعة (۵۶). آیه شریفه ۷۷) و مواردی از این قبیل که در مجموع دلالت بر ضرورت مراجعه مستمر به این کتاب الهی و بهره مندی از آن برای فهم معنای زندگی، فلسفه حیات و نحوه اداره امور دارد. به همین خاطر است که خداوند متعال «قرآن کریم» را از این حیث جامع معرفی نموده و تصریح دارد که «وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْئًا جَدَلًا» (قرآن کریم. سوره مبارکه الکهف ۱۸. آیه شریفه ۵۴). این خطاب عمومی به

انسان دلالت بر آن دارد که «قرآن کریم» برای تمامی صاحبان عقول سلیم می‌تواند راهنما باشد و قرآن از این منظر «هادی» و «روشن‌گر» است. این معنا آن زمان آشکارتر می‌گردد که بدانیم خداوند متعال سلامت معنا و صیانت متن از هر گونه انحرافی را در طول زمان منتفی ساخته و در تمامی اعصار متنی معتبر و مستند را در اختیار انسان قرار می‌دهد که می‌تواند بدان اتکاء نماید؛ چنان که فرموده است: **إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ** (قرآن کریم. سوره مبارکه الحجر (۱۵). آیه شریفه ۹).

با این مبنا و با عنایت به سفارش‌های بیان شده از سوی رسول خدا ﷺ و ائمه معصومین علیهم‌السلام در خصوص ضرورت تمسک به قرآن کریم و اهل بیت علیهم‌السلام؛ ضرورت مطالعات قرآنی با استفاده از روش‌های میان‌رشته‌ای متناسب با نیازها و مسائل هر دوره‌ای، آشکار می‌گردد. دانشگاه امام صادق علیه‌السلام به عنوان نهادی که بر بنیادی خیر و نیکو و مطابق با آموزه‌های دینی تاسیس شده و چنان تعریف شده تا بر این اصل استوار بوده و بدین ترتیب از کژی و انحراف دور باشد (**أَفَمَنْ أَشَسُّ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانِهِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَشَسُّ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ** - قرآن کریم. سوره مبارکه التوبه (۹) بخشی از آیه شریفه ۱۰۹)، از حیث محتوایی، فلسفی و ساختاری در ارتباطی تنگاتنگ با قرآن کریم قرار دارد و توسعه مطالعات قرآنی و تلاش برای حاکمیت فرهنگ قرآنی (در پرورش نیروی انسانی، تربیت مدیران، تولید نظریه علمی و ...) تنها اولویت محوری دانشگاه به شمار می‌آید که تمامی سیاست‌ها در ذیل آن معنا می‌دهد. این رویکرد با هدف خروج قرآن کریم از مهجوریتی تعریف شده که رسول خدا ﷺ پیوسته نگران آن بوده و امت را نسبت به این پدیده خطرناک تحذیر می‌دادند؛ باشد که با قرآن از در افتادن به گمراهی و کفر بازداشته شوند؛ «وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» (قرآن کریم. سوره مبارکه الفرقان (۲۵). آیه شریفه ۳۰).

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با هدف همراهی با این آرمان بلند و با انگیزه بهره‌مندی از هدایت‌های قرآنی در گستره جامعه علمی، طرح کلان «توسعه مطالعات قرآنی» را از سال ۱۳۸۷ همزمان با هفته پژوهش آغاز و مطالعات متعددی را با رویکرد تخصصی و میان‌رشته‌ای تعریف و به اجراء گذارده است. اثر حاضر از جمله محصولات این طرح با برکت است که پس از طی مراحل پژوهشی جهت بهره‌مندی جامعه علمی عرضه می‌گردد. ناشر ضمن تشکر از تمامی افرادی که در نهایی شدن این طرح همکاری نموده‌اند؛ بویژه پدیدآورنده محترم، امید دارد که به این وسیله در توسعه آموزه‌های قرآنی با بهره‌مندی از راه‌نمایی‌های ارایه شده از معصومین علیهم السلام، در سطح جامعه علمی توفیقی کسب نماید. در این صورت رحمت قرآنی مشمول حال محقق، ناشر و خوانندگان خواهد بود که جمع کثیری از اساتید، دانشجویان و علاقه‌مندان به مطالعات قرآنی را شامل می‌شود و این وعده حق الهی است؛ آنجا که می‌فرماید: «وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (قرآن کریم، سوره مبارکه الاسراء (۱۷)، بخشی از آیه شریفه (۸۲)). در این راستا و همچون قبل ناشر آمادگی خود را جهت دریافت آثار پژوهشی محققان و نشر آنها اعلام می‌دارد.

و الله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه